

26 januari 1957

7/43/D/v.L.

betreft orgel
Hijkersmilde

Aan het Provinciaal College van Toezicht der
Nederl. Hervormde Kerk in Drenthe
afd. Kerkvoogdijkamer
" De Klenske "
Oosterhesselen

Mijne Heren,

Naar aanleiding van Uw verzoek om advies ter zake van de voorgenomen restauratie van het kerkorgel te Hijkersmilde moge het volgende dienen :

De onderhavige zaak heeft meer dan eenmaal op de agenda van onze commissievergaderingen gepereerd, en is derhalve het onderwerp geweest van ampel commissoriaal overleg. Het komt ons gewenst voor ter inleiding op onze overwegingen en het daaruit resulterende advies U een kort overzicht te geven van de gang van zaken, zoals deze zich heeft afgespeeld.

De 26ste oktober 1955 ontving onze commissie een schrijven van de secretaris-kerkvoogd van Hijkersmilde, de heer G. Kiers, Hoofdweg 93, Smilde, waarin deze namens de kerkvoogdij van zijn gemeente voorlichting en advies vroeg t.a.v. de voorgenomen restauratie van het orgel in de grote koepelkerk te Middensmilde. Hij deelde tevens mede, dat door een orgelbouwer reeds een begroting was ingezonden, zonder evenwel de naam van de betrokken firms te noemen.

Hierna werd een afspraak met de kerkvoogdij gemaakt omtrent onderzoek van het orgel; dit onderzoek vond plaats op het door de kerkvoogdij gevraagde tijdstip, woensdag 16 november 1955.

Bij dit onderzoek kwam het volgende aan het licht; het betrokken orgel is een instrument, in de vorige eeuw gebouwd door van Oeckelen, met slecht, dunwandig pijpwerk, zonder historische waarde; tengevolge van ernstige verweerlozing verkeerde het in zeer slechte staat. Gezien deze feiten zou het onzes inziens enig juiste advies moeten zijn : dit orgel dient niet gerestaureerd te worden. Een dergelijke restauratie voert niet tot de gewenste resultaten; doch vraagt van de kerkvoogdij wel een zeer grote uitgave. De windladen zouden ter restauratie geheel gedemonteerd moeten worden, en, nadat verschullende voorzieningen getroffen zijn, opnieuw moeten worden opgebouwd, wat in de praktijk neerkomt op nieuwbouw met oud materiaal.

De mechanieken vorderden een belangrijke revisie, die uit het oogpunt van de bespeelbaarheid van het instrument in feite nog niet voldoende zou zijn, daar het pedaalklavier in een onjuiste stand t.o.v. de handklavieren gelegen is. Wil men een dergelijk bezwaar opheffen - wat in feite noodzakelijk zou zijn om het instrument geheel bespeelbaar te maken -, dan zou dit neerkomen op nieuwbouw van een gedeelte van de mechaniek. De windvoorziening vroeg om bepaalde vernieuwingen, wilde deze naar behoren kunnen functioneren. En het pijpwerk was niet alleen dunwandig - wat uiterst nadelig is voor een goede intonatie, daar het een stabiele toonvorming belet - maar

maar bovendien beschadigd door gebrek aan zorgvuldigheid bij het stemmen, en verder ook nog op bepaalde punten aangetast door tinpest. Een dergelijke toestand kan slechts door ingrijpende reparaties verbeterd worden. Het instrument bleek in de loop van de tijd dispositiewijzigingen te hebben ondergaan, zodat het niet meer als een werkelijk voorbeeld van orgelbouw van van Oeckelen kan gelden.

De reeds ingediende begroting bleek afkomstig van de firma Flentrop te Zaandam. Voor zuivere restauratie van het instrument kwam deze firma op een bedrag van f. 16.950,-- , waarbij het pedaal dan weer in zijn oude, onjuiste, ligging hersteld zou worden. Wilde men dit bezwaar opgeheven zien, dan zou de restauratie som nog met f. 3940,-- , verhoogd moeten worden, waardoor het totaal op f. 20.890,-- zou komen. Deze bijkomende post werd in de offerte wel beschreven als " voorbereiding om tot de bouw van een vrij pedaal te kunnen komen ", doch wij willen er de nadruk opleggen, dat deze werkzaamheden evenzeer dienden te worden uitgevoerd, indien geen vrij pedaal zou worden aangebracht maar wel voldaan zou moeten worden aan de eis van normale bespeelbaarheid van het orgel.

Deze geoffreerde sommen konden wij, gezien de resultaten van ons eigen onderzoek, zeker niet onredelijk achten; doch onze commissie is wel van mening, dat een dergelijk bedrag voor restauratie van een gewoon dorpsorgel van de gegeven omvang, zonder enige historische waarde, ongetwijfeld te hoog is, wanneer dat niet tegenover staat, dat deze restauratie niet alleen wat bespeelbaarheid, maar ook wat toonvorming en bruikbaarheid voor de eredienst betreft de hoogste resultaten zal afwerpen. Nu kan echter als vaststaand aangenomen worden, dat dunwandig pijpwerk niet tot deze resultaten zal voeren. Op grond van haar ervaring kan de commissie zeggen, dat de toonvorming van dergelijk pijpwerk altijd onbevredigend is. Derhalve moest het advies wel zijn, dat het geen zin had om in dit geval te gaan restaureren, en dat daarom dit orgel verwijderd diende te worden en tot nieuwbouw, die, om tot een verantwoord resultaat te komen niet een zoveel groter bedrag dan dat voor een restauratie zou vergen, moest worden overgegaan.

Toen onze deskundigen dit als hun voorlopige mening lieten blijken, werd naar voren gebracht, dat Dr. Vente, lid van de destijds nog bestaande Rijksorgelcommissie dit orgel onlangs bezocht had op verzoek van de kerkvoogdij. Volgens mededeling der kerkvoogden wenste deze voor zijn onderzoek geen honorarium te ontvangen, doch slechts vergoeding van zijn reiskosten. Dr. Vente meende, dat dit instrument in aanmerking diende te komen voor de z.g. " Voorlopige lijst der Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst " en voor de " ontwerp-lijst van monumentale orgels ". Tevens deelde hij mede, dat op grond van dit feit overheids subsidie zou kunnen worden aangevraagd voor de restauratie. Uiteraard ging de kerkvoogdij met deze voorstellen accoord. Het werd derhalve op de genoemde lijsten geplaatst - wat ons op ons verzoek bevestigd werd van de zijde van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg - en er werd subsidie aangevraagd. Deze werd verleend, zonder dat, volgens de kerkvoogdij, een bestek was ingediend, tot een bedrag van 50% - Rijk 20%, Gemeente Smilde 20%, Provincie 10% -. De kerkvoogdij deelde verder mede, dat men zich door deze gang van zaken aan Dr. Vente gebonden voelde en dat men hem dan ook als adviseur zou nemen. Uit den aard der zaak zou voor dit adviseursschap natuurlijk honorarium in rekening worden gebracht.

br.no.7/45/D/v.⁴.d.d.26 januari 1957 P.G.T.K.Drenthe.

Ten aanzien van de offerte bleek verder nog het volgende: De Firma Flentrop, die onder het adviseursschap van Dr. Vente restaureren zou, stelde niet alleen de uitbreiding met een vrij pedaal voor, maar tevens dispositiewijzigingen, die niet alle neerkwamen op herstel van oorspronkelijke toestand van het instrument.

Van de zijde van de kerkvoogdij werd na dit onderhoud door ons niets vernomen in de weg van direct contact.

Ons oordeel over deze gang van zaken moge tot onder uitgesteld worden.

Aanvang 1956 werd de zaak aan Uw College voorgelegd. Wij vroegen U de zakelijke gegevens, die ons werden toegezonden. Toen men inmiddels te Hijkersmilde bemerkte, dat Uwerzijds onze commissie in de zaak gemengd zou worden, trachtte de kerkvoogdij via de Vereniging van Kerkvoogdijen druk op onze commissie uit te oefenen tot het geven van een gunstig advies, daarbij stellende, dat men de keuze van Dr. Vente als adviseur gedaan had "te goeder trouw op advies van de burgemeester" (van Smilde) en "dat men nu niet anders kon, ook met het oog op de gemeentelijke subsidie".

Nadat wij in de loop van Maart de verzochte stukken, als boven reeds vermeld, ontvangen hadden, werden verschillende aspecten van deze zaak diep door ons onderzocht. Dit vorderde uiteraard tijd. Zoals U waarschijnlijk bekend is, is de Rijksorgelcommissie inmiddels door de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen opgeheven. In zoverre is er dus thans een vacuum; hoe de minister daarin zal voorzien, is nog niet bekend.

Het zal U inmiddels duidelijk geworden zijn, dat de geschetste gang van zaken allerminst onze instemming kon hebben. Onze Commissie blijft van oordeel, dat het onderhavige instrument historisch waardeloos is, in zijn oorspronkelijke structuur niet degelijk en in de loop van de tijd beschadigd en ernstig verwaarloosd is; en dat er niets is, dat ~~pl~~ ^{pl} ~~selinge~~ ^{selinge} ~~van dit instrument op de "Monumentenlijsten"~~ ^{van dit orgel kan haar alleen maar bevreemden; de identiteit van de vertegenwoordiger van de toenmalige Rijksorgelcommissie, die deze plaatsing bewerkte en de huidige adviseur bij de restauratie acht zij in de hoogste mate ongewenst. ^{rechtvaardigen kan. Deze plotselinge plaatsing op deze lijsten van dit orgel kan haar alleen maar bevreemden; de identiteit van de vertegenwoordiger van de toenmalige Rijksorgelcommissie, die deze plaatsing bewerkte en de huidige adviseur bij de restauratie acht zij in de hoogste mate ongewenst.}}

Bevreemdend is verder, dat Dr. Vente als beoordelaar van orgels uit een voorbije periode dit orgel monumentaal acht, doch als adviseur ter restauratie wijzigingen in dit monumentale orgel wil aangebracht zien, die niet herstel van de oorspronkelijke toestand betekenen.

Ten aanzien van de kwaliteiten van Dr. Vente als adviseur bij een orgelrestauratie zou de commissie willen opmerken, dat hij orgelhistoricus is en als zodanig ongetwijfeld zijn verdiensten heeft. Dit wil echter allerminst zeggen, dat hij in de praktische sangelegenheden, die bij een orgelrestauratie aan de orde komen, voldoende deskundig is. Onze Commissie zijn een aantal gevallen bekend, waarin de betrokkene als adviseur bij restauraties is opgetreden, en waarin zeker niet de resultaten geboekt zijn, die o.i. behaald hadden kunnen worden, indien een all-round orgeldeskundige de leiding en het toezicht van de restauratie gehad zouden hebben. Het is onze commissie verder bekend, dat Dr. Vente niet schroomt

✓ juist

br.no.7/45/D/v.L.d.d.26 januari 1957 aan de P.C.T.K.Drenthe

schroomt te werken met orgelbouwers, wier kwalitatieve prestaties niet aan de eisen voldoen, die zij niet alleen meent te mogen, maar ook blijkens de ervaring met andere orgelmakers weet te kunnen stellen. Dit doet ernstige vragen rijzen t.a.v. de wijze, waarop Dr. Vente de arbeid van orgelbouwers beoordeelt. Het kan bij een dergelijke wijze van werken onzes inziens niet uitblijven, dat hij in bepaalde gevallen genoeg zal moeten nemen met prestaties die niet voldoen aan de eisen, die in het belang van onze kerkvoogdijen ^fgesteld mogen en moeten worden.

Ten aanzien van de restaurateur van het onderhavige orgel moge het volgende dienen; de ervaringen die onze commissie gedurende de laatste jaren met de firma Plentrop heeft opgedaan, zijn, dat haar windladen, windvoorziening en mechanieken in het algemeen goed te noemen zijn, doch dat het klankkarakter van haar instrumenten dor, levenloos en hard is. Dit oordeel geldt niet alleen voor haar nieuwbouw, doch ook voor haar restauraties. Het pleit verder, bezien uit artistiek oogpunt, niet voor deze firma, dat zij in het aan de orde zijnde geval bereid is tot restauratie van een orgel, waarvan te voorzien valt, dat het nooit een qua klankkarakter bevredigend instrument zal worden. Daar staat tegenover, dat voor een orgelbouwer bij het al dan niet aanvaarden van een opdracht, commerciële overwegingen ook sterk meespreken. Verder zou nog kunnen opgemerkt worden, dat, gesteld het geval dat dit orgel voor restauratie in aanmerking zou komen, het dan toch gewenst ware een restaurateur te kiezen, wiens klankbeeld meer met het karakter van dit soort orgels overeenkomt.

Komende tot de overwegingen, die naar een eindoordeel voeren, dat U tot advies kan dienen, menen wij het volgende te moeten stellen.

Ten eerste: er is geen enkele reden, in het instrument gelegen, die restauratie rechtvaardigt.

Ten tweede: wij kunnen begrijpen, dat op het eerste gezicht de kerkvoogdij van Hijkersmilde van beheersstandpunt bezien gemeend heeft tot deze transactie te moeten overgaan. Deze vraagt op basis van de calculatie van 1955 f. 29.015,-, waarvan globaal genomen ongeveer f. 8500,- zal worden terugontvangen aan subsidies.

Ten derde: Bij nader toezien zal erkend dienen te worden, dat deze transactie voor de kerkvoogdij niet zonder meer voordelig is, immers

- a) het subsidie wordt slechts verleend over het restauratiegedeelte van de werkzaamheden, waardoor toch altijd nog f. 20.000,- ten laste van de kerkvoogdij zal komen, wat een bedrag is, dat reeds nieuwbouw van een degelijk klein orgel met een uitstekend klankkarakter in de bestaande kas mogelijk maakt. Overwogen dient voorts te worden, dat het restauratie-bedrag tengevolge van loonrondes hoger zal komen te liggen.
- b) de kerkvoogdij zal na restauratie niet beschikken over een instrument, dat aan heden te stellen eisen op het stuk van het klankkarakter voldoet.

Dientengevolge is deze transactie niet in het belang van de de kerkelijke financiën.

1367-025-05
 dr.no.7/45/D/v.L.d.d.26 januari 1957 aan het PCTK.te Drenthe

- Ten vierde : Op grond van het teder ten eerste genoemde is de voorgestelde transactie evenmin in het belang van de overheidsmiddelen. Wij menen dit te moeten opmerken, in het algemeen, maar van de zijde van de Kerk zedelijke verplichtingen bestaan bij het aanvaarden van overheidssubsidies en in het bijzonder, omdat overheidsinstanties bij voortdaring in vele aangelegenheden blijk geven van het vertrouwen, dat zij in onze Commissie stellen.
- Ten vijfde : De gevolgde gang van zaken is van dusdanige aard geweest, dat rond deze zaak gerucht zou kunnen ontstaan
- Ten zesde : De gekozen adviseur boezemt op grond van zijn in andere gevallen gevolgde werkwijze en verkregen resultaten niet voldoende vertrouwen als werkelijk deskundig en verantwoord adviseerend in.
- Ten zevende: De gekozen orgelbouwer boezemt naar het oordeel van onze Commissie geen vertrouwen in het op het punt van het te verkrijgen klankkarakter.

Op grond van de geschikte gang van zaken en onze daaraan verbonden verdere overwegingen, alsmede op grond van het onder ten eerste tot zevende gestelde menen wij dan ook Uw college te moeten ontraden toestemming te geven tot de uitvoering van de voorstellen tot restauratie van het orgel in de " grote koepelkerk te Middensmilde ", U door de kerkvoogdij van Hijkersmilde-Kloosterveen gedaan.

Namens de Orgelcommissie der Nederl. Herv.
 Kerk

Hoogachtend

(Mr. W. F. Schokking)
 voorzitter